

A bankügyletek jogi biztosítékai

A kockázatvállalással járó bankügyletek biztosítékai között három nagy csoportot lehet elkülöníteni:

- a) klasszikus polgári jogi biztosítékok (szerződést biztosító mellékkötelezettségek): kezesség, zálogjog, óvadék, bankgarancia;
- b) léteznek "biztosítéki célokra felhasználható jogintézmények", amelyek nem minősülnek szerződést biztosító mellékkötelezettségnek: engedményezés, vételi jog kikötése;
- c) a harmadik csoportot a pénzforgalmi jellegű biztosítékok alkotják: felhatalmazás azonnali beszédési megbízás, valamint csoportos beszédési megbízás benyújtására.

Klasszikus polgári jogi biztosítékok

A kezesség

A Ptk. definíciója szerint kezességi szerződéssel a kezes arra vállal kötelezettséget, hogy amennyiben a kötelezett nem teljesít, maga fog helyette a jogosultnak teljesíteni. A jogosult kielégítési alapját növeli a kötelezettől független harmadik személy teljes vagyonával. A kötelezett nem teljesítése esetén a kezes maga teljesít.

A kezességi szerződés a főkötelem jogosultja és a kezes között jön létre írásban. (Ezért a kezes egyoldalúan nem állhat el vállalt kötelezettségétől). A szerződés járulékos kötelem, amely terjedelmében is a főkötelemhez igazodik, de ha a változó főkötelem nő, a kezesi kötelem nem nő vele (nem lehet terhebb, mint a kötelezettség elvállalásakor volt). Ha azonban a főkötelem csökken, akkor a kezesi kötelem is csökken. Az alapkövetelés engedményezésekor a kezesi kötelem nem változik, viszont a kötelezett oldalán történő alanyváltozás esetén (pl. tartozásátvállalás esetén) a kezesi jogviszony megszűnik. A kezesi szerződés lehet ingyenes vagy visszerhes.

A kezességnek két fő fajtáját különböztethetjük meg:

- a) egyszerű kezesség: a jogosult követelését elsődlegesen a kötelezettel szemben érvényesíti, és ha ő nem teljesít, akkor lehet a kezessel szemben a követelést érvényesíteni. Itt tehát a kezes megilleti a sortartási kifogás.
- b) készfizető kezesség: a kezes kötelezettsége olyan, hogy a jogosult bármelyikük ellen fordulhat, akitől teljesítést remél. Egyetemleges a felelőségük, itt nincs sortartási kifogás. A bankok általában csak készfizető kezességi szerződést kötnek.

Mindkettőre érvényes, hogy a kezes megtérítési jog illeti meg a kötelezettel szemben.

Különösen a személyi kölcsönök esetében érdemes alkalmazni, mivel ebben az esetben nincs szigorúan meghatározva, hogy az ügyfél mire költheti a kölcsönösszeget, és ezáltal nincs is olyan tárgy (amire a kölcsönösszeget fordították), amely például valamilyen zálogjog tárgya lehetne. Emellett azonban vállalkozások esetében is érdemes a tulajdonossal kezesi szerződést kötni azt az esetet elkerülendő, hogy ha a futamidő alatt a vállalkozást felszámolják a banknak legyen lehetősége a kölcsönösszeg visszakövetelésére.

A zálogjog

A Ptk. definíciója alapján a jogosult valamely pénzben meghatározott vagy meghatározható követelést zálogtárgyból elégíthet ki, amelyet a kötelezett biztosítékként ajánl fel. A kielégítés feltétele a kötelezetti nem teljesítés. Ha a törvény kivételt nem tesz, más követeléseket megelőzően elégíthető ki a zálogkövetelés.

Járuvékos kötelelem, ezért a felelősség mértéke az alapköveteléshez igazodik. A zálogjog tárgya lehet minden birtokba vehető dolog, átruházható jog vagy követelés. (Létezik vagyont terhelő zálog is, de annak kötelezettje természetes személy nem lehet).

Noha, mint már említettem a Ptk. a zálogjog rendszerét egységesen szabályozza és nem különül el a kézi- és a jelzálogra vonatkozó szabályozás, gyakorlati szempontból mégis érdemes elkülönítetten vizsgálni a zálogjog fajtáit:

- a) A **jelzálog** esetében a zálogtárgy a kötelezett birtokában marad. A zálogkötelezett köteles azt épségben megőrizni. A jelzálogot, mint biztosítékot a nagyobb összegű kölcsönöknél érdemes alkalmazni, ahol már nem jelent egy másik személy, egy kezes biztosítéka megfelelő garanciát. Ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy a jelzálog egy "drága" biztosíték (állandóan figyelemmel kell kísérni), ez okból is csak a nagyobb összegű hiteleknel célszerű alkalmazni.
- b) A **kézizálog** esetében a jogosult birtokában kerül a zálogtárgy. Ő köteles a zálogtárgyat megőrizni és a teljesítéskor köteles visszaszolgáltatni a kötelezett részére. Nem használhatja, de természetes hasznait jogosult és köteles is beszélni, elszámolási kötelezettség terhe mellett. A kézizálogszerződés esetében a megállapodás mellett szükséges elem a zálogtárgy átadása is. A hitelintézetek a kézizálogot biztosítékként nem kifejezetten alkalmazzák, kivéve az értékpapírnak nem minősülő betéti okiratokat. (Ezek nem lehetnek óvadék tárgyai).

A zálogjog főszabályként szerződés útján keletkezik. Írásban kell megkötni a követelésre vonatkozó és az ingatlant terhelő zálogjogi szerződést (és ez utóbbit az ingatlan-nyilvántartásba is be kell jegyeztetni).

A zálogjog a zálogtárgyon, még nemteljesítés esetében sem keletkeztet tulajdonjogot. A zálogjogot elsősorban jogerős bírósági határozat alapján lehet érvényesíteni.

A zálogkövetelésről szóló szerződést érdemes közokiratba foglalni, mivel a bírósági végrehajtásról szóló törvény szerint a bíróság végrehajtási záradékkal látja el a zálogkövetelésről szóló közokiratot, ha annak teljesítési határideje már lejárt¹, vagyis nem kell pereskedni, hanem azonnal meg lehet indítani a végrehajtási eljárást.

Ha egy dologon több zálogjog is fenn áll, akkor az érvényesítés a keletkezés sorrendjében történhet. A zálogtárgyat értékesítő jogosult az árból levonja követelésének értékét, a fennmaradó összegről azonban köteles elszámolni a zálogkötelezettel.

A zálogjog megszűnése a következő módokon történhet:

- a) Az alapkövetelés megszűnésével, vagy a zálogtárgy tulajdonosának teljesítésével (ha a zálogtárgy tulajdonosa és az alapjogviszony kötelezettje nem ugyanaz a személy) Ilyen esetben a zálogtárgy visszajár, illetve a jelzálogjogot meg kell szüntetni.
- b) A zálogjogosult megszerzi a zálogtárgy tulajdonjogát.
- c) A zálogtárgy elpusztul.

¹ 1994. évi LIII. törvény (Vht). 22. §

d) Az alapkövetelés elévül.

Az óvadék

Az óvadék pénz, ügyleti biztosíték céljára szolgáló takarékbetétkönyv, vagy értékpapír átadása valamely huzamosabb jogviszony esetén a kötelezettség biztosítására. Az óvadék minden esetben a jogosult birtokába kerül, és szerződésszegés esetén a részére óvadékként átadott pénzből, takarékbetétkönyvből vagy értékpapírból közvetlenül — bírói út igénybevétele nélkül — kielégítést kereshet. A felek szabadon állapodhatnak meg abban, hogy a jogosult az óvadéket használhatja-e, rendelkezhet-e vele. Ha a felek úgy állapodnak meg, hogy a jogosult a részére átadott pénzösszeget felhasználhatja, az ennek megfelelő összeget köteles fedezetként tartani arra az esetre, ha az óvadék visszaadási kötelezettsége beáll. Megállapodhatnak azonban a felek abban is, hogy a jogosult a részére átadott pénzösszeget zárolva köteles tartani. Ilyenkor ahhoz a jogosult nem nyúlhat hozzá mindaddig, amíg a szerződésszegés be nem következik és a kielégítési joga meg nem nyílik.

Az elévült követelés is kielégíthető belőle. A szerződés megszűnésekor visszajár. Amennyiben a kielégítést követően a jogviszony a felek közt fennmarad, a jogosult kérheti az óvadék kiegészítését, illetve pótlását.

Az óvadéket nyújthatja az adós, de nyújthatja harmadik személy is. Az óvadék a legáltalánosabban használható biztosítékfajta legtipikusabb alkalmazási területe a lombardhitelezés, de gyakran előfordul a bankkártya-üzletágban is. (Bankszámla esetében a pénz feletti rendelkezési jogát adja át az ügyfél; az értékpapír óvadékként való alkalmazása esetén szükséges, hogy az üresre forgassák, ha névre szóló; váltóleszámitolás esetén pedig célszerű, ha a váltó egy harmadik személy bocsátja ki, az esetleges hirtelen felszámolás következményeit elkerülendő). Az óvadék járulékos jellegű, mint a többi biztosíték. Ebből az következik, hogy érvénytelen szerződést nem lehet óvadékkal biztosítani és a bírósági úton nem érvényesíthető követelés óvadékkal való biztosítása semmis. Az elévült követelés azonban az óvadékból kielégíthető.

A bankgarancia

A bankgarancia főként bankhiteleket és kölcsönöket biztosító mellékkötelelem, a gazdálkodó szervezetek ügyleteinek fontos és gyakori biztosítója. A bankgarancia célja a jogosult helyzetének kedvezőbbé tétele. Az adós és a hitelező közötti hitelviszony biztosítására az adós megbízást ad egy banknak, hogy vállaljon kötelezettséget arra, hogy bizonyos esemény beállta, vagy elmaradása, illetve meghatározott okmányok benyújtása esetén a hitelezőnek fizetni fog. A bank a garanciát a saját nevében, de az adós megbízásából állítja ki. A megbízás általában a következő adatokat, tényeket tartalmazza:

- az alapjogviszony pontos megjelölését,
- a garancia kedvezményezettjének megnevezését,
- a garancia fajtájára és tartalmára vonatkozó rendelkezéseket,
- a garancia határidejét,
- a garancia kedvezményezetthez való eljuttatásának módját, és
- esetleg a közvetett garancia állítására vonatkozó utasítást.

A megbízási szerződésben rendelkezni szoktak a bank részére fizetendő garancia díjról is.

A bankgarancia tulajdonképpen egy olyan szerződés, amely egy bank, mint garantáló és egy hitelező, mint kedvezményezett között hoz létre jogviszonyt. A kezességtől az különbözteti meg, hogy a jogviszonyban a bank kötelezettsége absztrakt, ami azt jelenti, hogy a bank nem jogosult a kedvezményezettrel szemben az alapjogviszonyból származó kifogások érvényesítésére. (A garancia absztrakt jellegétől függetlenül a bank kifogásolási joga bizonyos esetekben mégsem vonható kétségbe. Megtagadhatja a teljesítést, ha például már az igénybevétel időpontjában bizonyítani tudja, hogy joggal való visszaélés történt).

A garanciaszerződés rendszerint konkrétan meghatározza a garancia pénznemét és összegét. A garancia összege magában foglalhatja az előre meghatározott kamatot és költségátalányt is.

A garancia ellenkező megállapodás hiányában nem mondható fel egyoldalúan és a kötelezettségvállalást rendszerint határidőhöz kötik. A garancia igénybevételének a futamidő lejárta előtt kell megtörténnie, mert jogvesztő határidő révén annak túllépésére nincs lehetőség. Az igénybevétel során a postai átfutási idő kockázatát kizárólag a kedvezményezett viseli, és a futamidő meghosszabbítására még vis maior esetén sem kerülhet sor.

Különböző kritériumok alapján a bankgaranciának számos fajtája különböztethető meg. A biztosítás tárgya szerint megkülönböztethetjük az **ajánlati garanciát**, amely szinte minden versenytárgyalás velejárója. A pályázat kiírói pályázati feltételként követelik meg a résztvevőktől, hogy egy bank garantálja a pályázatukban vállalt kötelezettségek megtartását; **teljesítési garanciát**, amelynek célja a kedvezményezett hibás, vagy nemteljesítés elleni védelme; és a **visszafizetési garanciát**, amely a már kifizetett előleg, vagy foglaló visszafizetését biztosítja.

A bankgarancia az igénybevétel módja szerint lehet **első követelésre szóló**, amely azonnali, feltétel nélküli fizetési kötelezettséget jelent, és **feltételhez kötött**.

Biztosítéki célokra felhasználható jogintézmények

Az engedményezés

Az engedményezés a polgári jogban egy önálló jogintézmény, amelyeket a Ptk. is önállóan és nem a szerződést biztosító mellékkötelezettségek között szabályoz. Az engedményezés abból áll, hogy a bank adósának is van egy kötelezettje, aki neki tartozik. Az adós ezt a követelését egy szerződéssel másra — esetünkben az őt hitelező bankra — ruházza. Az adós lesz az engedményező, a bank az engedményes. Eszerint az engedményezés tárgya valamely követelés, amely azonban nem lehet személyhez kötött, mint például a tartási jog, és nem lehet olyan sem, amelynek engedményezését a jogszabály kizárja, mint például a haszonélvezet. Az engedményezésről a kötelezettet is értesíteni kell, ennek megtörténteig a kötelezett jogosult az engedményezőnek teljesíteni. Az értesítés megtörténte után a kötelezett kizárólag az engedményesnek teljesíthet.

A vételi jog (opció)

A biztosítékok világában a vételi jog egy új, angolszász eredetű eszköz a bankok számára. Az opció angolszász értelmezése tágabb mint a Ptk. vételi jog fogalma. Az angolszász jogértelmezés — a Ptk.-val ellentétben — az opciót kizárólag szerződésen alapuló jogosultságként ismeri. Az opciót megállapodás hozza létre, amely lehetőséget ad az opció jogosultjának arra, hogy jogosultságát bizonyos időszakon belül gyakorolhassa. Az angolszász értelmezés szerint az opció mindig ellenértékes ügylet, és ebből kifolyólag át is ruházható. Külföldi hitelszerződésekből került át a magyar gyakorlatba, hogy a bankok a hitel vissza nem fizetése esetén bizonyos vagyontárgyakra vonatkozóan vételi jogot kötnek ki maguknak. Legfelsőbb Bíróság egy eseti döntésében jogszerű biztosítékként ismerte el a vételi jog kikötését, ha a felek vételi jog érvényesítéséhez kapcsolódóan az elszámolási kötelezettség teljesítését is kikötik (BH. 1998.350.).

A Ptk. nem nevesíti a vételi jogot szerződést biztosító mellékkötelemként, hanem az adásvétel különös nemeként szabályozza. A magyar gyakorlatban is a bank valamely követelése biztosítására írásban megállapodhat adósával, hogy az adós tulajdonában álló valamely meghatározott vagyontárgyra vételi jogot enged a bank számára. Eszerint a szerződés alanyai a főkötelem alanyai, vagyis a bank és az adós.

A szerződés tárgya valamely, az adós tulajdonában álló vagyontárgy. A Ptk. definíciója szerint, ha a tulajdonos másnak egy, a tulajdonában álló dolgon vételi jogot enged, akkor a jogosult (a bank) a dolgot egyoldalú nyilatkozattal megvásárolhatja. A vételi jog ingatlan esetében az ingatlan-nyilvántartásba bejegyezhető, amely azt dologi hatályúvá teszi, vagyis mindenkivel szemben hatályossá válik. A vételi jogra vonatkozó szerződéses kikötés ugyanakkor a magyar jog szerint személyes jellegű, ezért átruházása semmis. A szerződésben meg kell határozni a vételi jog gyakorlásának feltételeit, amelynek legfontosabb kérdése az adós nem teljesítése. A vételi jog kikötése kényelmes helyzetbe juttatja a bankot, mert nem teljesítés esetében mindössze egy nyilatkozatába kerül csak a kérdéses vagyontárgy megvásárlása.

A szerződésben meg kell határozni azt is, hogy a bank milyen áron vásárolja meg a biztosíték tárgyát képező vagyontárgyat. Ez történhet konkrét ár meghatározásával, de történhet valamely külső tényező (pl. tőzsdei árfolyam) segítségével is.

A visszavásárlási joggal megegyezően a vételi jogot is csak legfeljebb öt évre lehet alapítani. Ha a felek a vételi jog időtartamában nem állapodnak meg, úgy a törvény ereje folytán a vételi jog hat hónap elteltével megszűnik.

A lakossági szolgáltatások körében a fogyasztási kölcsönnél és az autófinanszírozási ügyleteknél lehet szerepe a vételi jognak, mint biztosítéknak.

Pénzforgalmi jellegű biztosítékok

Felhatalmazás azonnali beszedési megbízásra

Az azonnali beszedési megbízásra való felhatalmazás általában egy egyszerű pénzforgalmi jellegű biztosíték a bankok számára. Az azonnali beszedési megbízással a jogosult megbízza a bankszámláját vezető pénzügyintézetet, hogy pénzforgalmi bankszámlája javára, a kötelezett pénzforgalmi bankszámlája terhére meghatározott összeget szedjen be. Esetünkben a jogosult a bank, a kötelezett pedig az adós. (Az adós számláját általában a hitelező pénzügyintézet vezeti). Így ez a biztosíték valójában úgy működik, hogy az adós ad egy megbízást a bankjának, hogy szedje be a nála vezetett számlájáról a neki járó összeget. Itt az adós az ügy ura elvileg,

gyakorlatilag azonban a bank kikötése ez a felhatalmazás a teljesítés biztonsága érdekében. (gyakorlatilag az adósnak nincs módja nem teljesíteni, ha a bankszámlája van pénz, azt a bank mindenképpen be fogja szedni).

Felhatalmazás csoportos beszédési megbízásra

A jogosult számlatulajdonos az azonos jogcímen, kötegelve benyújtott megbízások átadásával megbízza a számlavezető hitelintézetét, hogy a megbízásban meghatározott összegeket a bankszámlája javára, a kötelezett bankszámlája terhére szedje be oly módon, hogy azokon fel kell tüntetni a terhelés meghatározott időpontját (a terhelési napot).

A jogosult esetünkben a bank, a kötelezett pedig az adós. Ez a teljesítési mód mind a banknak, mind az adósnak kedvező. A banknak azért, mert az ő nyilatkozata (beszédési megbízása) indítja az éppen esedékes összeget az adós bankszámlájáról, és így nincs semmi kockázata (leszámítva azt az esetet, ha az adós számláján nincs pénz), az adós számára pedig azért, mert nem tud késedelembe esni. A csoportos beszédési megbízás nincs értékhatárhoz kötve. A bank nem köteles értesíteni a teljesítés előtt a kötelezettet. A csoportos beszédési megbízás nem kizárt lakossági bankszámla esetében sem.

A komfortlevél

A komfortlevél egy angolszász eredetű biztosítékfajta. Az adós gazdasági társaság tulajdonosai olyan kötelezettséget vállalnak, amely a kezességre hasonlít. Lényege, hogy a komfortlevelet adó cég biztosítsa a bankot afelől, hogy a az adós cég a törlesztés esedékességekor még a vállalatcsoport keretébe fog tartozni, és mindent megtesz a leányvállalata fizetőképességének fenntartásáért. Az anyavállalat más leányvállalatát is az adós mögé állíthatja. A komfortlevél nem tekinthető valódi biztosítéknak, mivel kötelezettségvállalást nem tartalmaz, (mindössze az adós anyavállalatának jószándékát fejezi ki), de a komfortlevél kiadásával az anyavállalat a saját jó hírnevét adja tulajdonképpen biztosítékul.